

Meşrutiyet Devri Basın Yayın Hayatının
Osmanlı Aydınına tesiri

TDV İSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E2337

"Meşrutiyet devresi basın yayın hayatının OSMANLI AYDINI'na tesiri" gibi geniş bir konuyu, kısa bir zaman çerçevesine sıkıştırmak mecburiyetinde olduğumuzdan konuşmamızı ancak umumi hatlarla ele almak mümkündür.

Konuya girmeden evvel mevzuumuzun üç esas unsuru üzerinde durmak gerekiyor. Bunlar "Osmanlı Aydını", "Yayın" ve "Basın" dır.Yani bu aydın kütlesini etkilemiş olan "basılı kitap" ile "gazete ve mecmualar".

Evvelâ esas unsurumuz olan "Osmanlı "Aydını"ndan ne anladığımızı açıklamak isteriz. Malûm olduğu üzere, İmparatorluğumuz, hangi dine, hangi milliyete ve kavme mensup olursa olsun, hududları içinde yaşayan bütün tebaasını "OSMANLI" kabul etmiş ve aralarında hiçbir ayrıcalık gütmemiştir. Bu itibarla "Osmanlı Aydını" dediğimiz zaman, yüz yıllar boyunca "Osmanlı" mefhumunun birer parçası olarak yaşamış bulunan bütün bu "Osmanlı Aydını", bu imparatorluğun aydınıdır.

İmparatorluğumuzun fikir ve ilim hayatında eser vermiş, varlık göstermiş her bir aydın, ister Türk, ister Arab, ister Ermeni, Rum, Bulgar, Sırp, Rumen olsun, bu bir "Osmanlı Aydını"dır.Tebaamız olan bu aydınlardan biri, eğer bir eser vermişse, ilmi bir varlık göstermişse, bu, hiçbir zaman mensub olduğu milliyetin veya kavmiyetin eseri değil, Osmanlının eseridir. Eğer İmparatorluğumuzda, dünyanın hiçbir imparatorluğunda ve devletinde görülmemiş bir vicdan hürriyeti, insan haklarına riayet, fikir ve düşünce serbestisi ve son derece geniş bir müsamaha anlayışı bulunmasaydı, Devletimizin asli unsuru Türkten başka, hiçbir din, dil, ırk ve mezhep mensubunun, değil eser verebilmesi, kendi öz dilini ve dinini muhafaza ederek yaşayabilmesi dahi mümkün olamazdı.

Diğer bir tabirle ifade etmek icab ederse, eğer biz Türkler, islamiyetin "dinde zorlama yoktur" kaidesine son derece riayetkâr davranmamış olsaydık, eğer biz dünyada eşi görülmemiş müsamahamızla, insan haklarına riayet eden kimseler bulunmasaydık, beşyüz yıl hüküm sürdüğümüz Avrupa eyaletlerimizde, bugün, Viyana kapılarına kadar, islam dininden gayri bir dine mensup insana, türkçeden başka dil konuşan kimseye rastlanamazdı.

Maalesef, bugüne kadar, "Osmanlı Aydını" mefhumu, bu gerçek zaviye açısından, ele alınıp incelenmemiş, bu alanda eser verilmemiştir. Buna mukabil, dostumuz oldukları iddialarında bulunan, ~~malum~~ "Büyük Devletler" denilen malum Batı Devletlerinin, İmparatorluğumuzdan koparmağı başardıkları vatan parçalarımızda yarattıkları devletlerdeki. çünkü "Osmanlılar" ^m idaremiz altında iken, yani birer Osmanlı oldukları zamanlarda, meydana getirdikleri eserleri, birer Osmanlı eseri olarak değil, kendi milliyetlerinin birer mahsulu olarak tanıtmaya yoluna girmişler ve bu feci yalanı da, gerçekmiş gibi, kabul ettirmeyi başarmışlardır. Hakikatlerle taban tabana zıd olan bu yalan iddiaları çürütmek ve gerçeği meydana çıkarmak, bizim, bugünkü aydın neslimizin vazifesidir.

TOV-SAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2e.2337

"Osmanlı Aydını" unsurunu böylece tesbit ettikten sonra, konumuzun diğer iki esas unsuru, "yayın" ve "basın" mefhumlarını ele alalım.

Yayın hususunda, ^{da,} maalesef, bugünkü Türk aydını, nedense büyük bir gerçeği görmemekte veya, araştırma gibi zahmetli bir çabaya girişmek istemediğinden, görmezlikten gelmektedir. İşlenmiş bulunan ve halen de işlenmekte devam edilen büyük hata, bizde, matbaanın İbrahim Müteferrika ile başlamış olması, yani Batı matbaacılığının icadından, 280 sene sonra Türkiye'ye, ancak 1729 da, girdiğini söylemektir.

1729 da Türkiye'ye giren "MATBAACILIK" değil, "TÜRK DİNİNDE MATBAA" dır. Halbuki, matbaa, Batıda kullanılmaya başlanmasından 50 yıl kadar sonra, memleketimize, 1490 da girmiş ve bu güne kadar da devamlı olarak mevcudiyetini muhafaza etmiştir.

İlk Osmanlı matbaaları, 1490 da İstanbulda faaliyete geçmiştir. 1490, İkinci Sultan Bayezid Hanın hükümrân olduğu devirdir. Bu yılda Kastil Kralı Ferdinand, 700 yıllık Endülüs Devletinin son Sultanlığı'nın topraklarını da eline geçirmiş ve katolik olmağı red eden Endülüslü müslümanlarla müsevileri, feci işkencelerle, imhaya girişmiştir. Bir kimsenin hangi inanca, hangi dine mensup olduğunu, kendisinden ve Cenab-ı Hak dan başka, kimsenin tesbit edemeyeceğini bilen ve ülkeden kaçma fırsatını bulamamış Endülüs müslümanları, tehdid ve işkence karşısında, katolikliği kabul etmiş görünerek, çoluk çocuklarının ve kendilerinin hayatlarını kurtarma yolunu seçmişlerdir. Halbuki, Müsevî dininde - katoliklikte olduğu gibi- yalandan da olsa, başka bir dini kabul ettiğini bildirmek yasaktır ve yapılırsa dinden çıkıldığına inanılır. Bu yüzden müseviler, tazyik ve zulüme dayanıyor ve öldürülüyorlardı. Endülüs müslümanlarının teslimiyetine karşı, yahudilerin ölümü göze almalarını takdirle karşılayan İkinci Sultan Bayezid, yolladığı gemilerle Endülüs müsevilerini memleketimize getirmiştir. Bu müseviler Osmanlı gemilerine bildikleri andan itibaren "Osmanlı Tebaası" olmuşlardır. Bunlar matbaalarını da beraberlerinde getirmişler ve Sultan Bayezid'in müsaade fermanı ile, İstanbulda ve Selânik'te ilk matbaalarını kurmuşlar, İbrânî dilinde ilk Osmanlı Kitaplarını basmışlardır. Bu eserlerin hemen hemen hepsinin kapağında : "Sultan Bayezid-İ Sanî saltanatının gölgesi altında", "Sultan Selim-i Evvel Saltanatının gölgesi altında basılmıştır" ibaresi vardır. Bir kısmında da Hünkârın fermanının örneği verilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, bilhassa itilâ devrinde, ilme, yeniliğe açık ve vicdan hürriyetine o derece riayetkârdır ki, yeni icad bir usule, yabancı dil, başka bir din, eser yayınlanmasını tabii karşılamış ve bu serbestiyi, hünkârının fermanı ile de hükme bağlamıştır (1). Halbuki aynı sıralarda, bizlere barbar diyen Batıya mensup ve dindarlığının simgesi olarak da kendisine "Katolik" lâkabı verilmiş, tarihinde "Katolik İzabel" diye intikal etmiş Kastil Kraliçesi ile kocası

1- İlk matbaa 1490 da Ortaköyde açılmıştır, İsmi BELVEDERE dir.

Kral Ferdinand, katolikliği kabulü red eden yahudi ve müslümanları, meydana getirttiği basma ibrance ve yazma arapça kitapların yığınları üzerinde çarmla gererek, yakmaktadır!

Yine aynı yıllarda, Avrupanın bazı müstakil şehirlerinin hakimi (Beyi), "İncil'e muhaliftir" ~~diyerek~~ diyerek şehirlerinde matbaa kurulmasını ve basma kitap satılmasını yasaklamışlardır. Arz ettiğim bu gerçekler birçok batı eserlerinde kayıtlıdır. Ayrıca Endülüsten kaçabilen ve dünyanın dört bir bucağına dağılan musevilere, 17.Yüz yıl sonlarına kadar, Osmanlı İmparatorluğundan başka hiçbir ülkede, matbaa kurmalarına ve eser basmalarına müsaade edilmemiştir.

İmparatorluğumuzun Ermenice konuşan halkı, ilk matbaalarını 1546 da Kanunî Sultan Süleyman devrinde, İstanbulda Kumkapıda açmışlardır.

İmparatorluğun Rumca konuşan mensupları da ilk matbaalarını 1627 de 4.Murad devrinde, Beyoğlunda tesis etmişlerdir. Bütün bu gerçekler, matbaanın, "taassup" diye adlandırılan "cehalet" yüzünden memleketimize sokulmadığı, ^{açılan} bu ilk matbaaların ^m da Yavuz Sultan Selim ve Sultan 4. Murad ~~ın~~ zamanında ^{Kanabildiği} ~~vasatında~~ ifadesi, hain bir iftiradır. Üstelik de bu iftiraları ortaya atanlara maalesef, bizim kendini bilmez bazı cahil yazarlarımızdır!

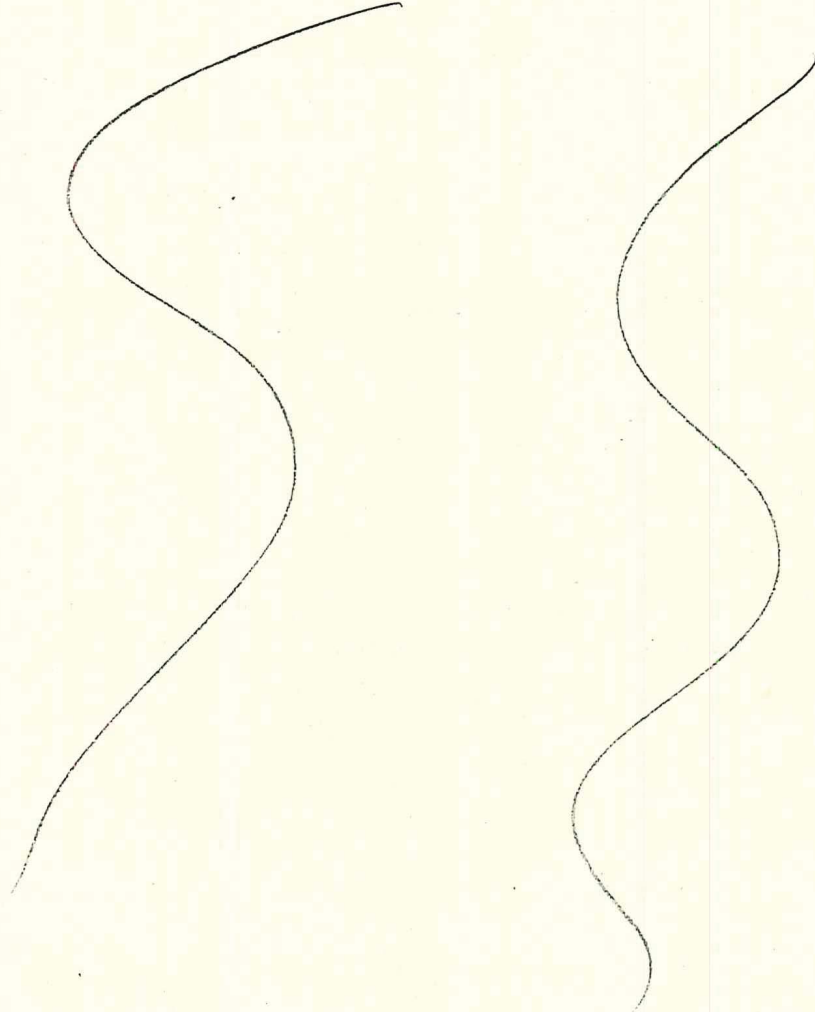
Osmanlı İmparatorluğunu meydana getiren muhtelif unsurlar, kullandıkları dillerde matbaa açtıkları ve kitap bastıkları halde, Türk unsurunun, kendi öz dillerinde matbaalarını, 1729 a kadar açmamalarının sebebi, yine bir takım yazarımızla, bilerek veya bilmeyerek, tarihe mal etmek bedbahtlığında buldukları gibi, asla "TAASSUP" yüzünden değildir.

O yıllarda baskı makinesi denilen, daha doğrusu "matbaa" denilen şey, iri bir mengene den ibaret bir alet, bir tepsi büyüklüğünde, tekne denilen, yarı gazete boyunda madenî bir levha ve bir iki çeşid yazı ihtiva eden, "kasa" denilen çekmecedden ibarettir. Kütüphanelerimizde mevcut Müteferrika baskısı kitapları tedkik edin ve sahifelerinin üzerinde elinizi gezdirin, bir sahifenin harflerinin, sahifenin arka tarafına kabardık ^{tilar,} ~~...~~

~~parlak~~
~~çıkartılmı~~

~~parlak~~ pütürler meydana getirmiş olduğunu görürsünüz. Bu hal mengene den ibaret olan baskı makinesinin, harflere sürülen mürekkebin iz bırakması için, sıkıştırılması neticesi meydana gelmektedir. Her kağıd sahifesi nemlendirilip teker teker mengeneye konulmakta, mengene sıkılmakta sonra kurutulmakta idi. Bu işlemler bir çok vakit alan çalışmayı gerektirmektedir. Yazılar okunaksız ve çirkindir. Kağıd, ~~kağıdın~~ baskı tazikine dayanabilmesi için kabadır. Bütün bu muameleler de maliyeti, yazma kitap kadar, hatta bazen de daha pahalıya getirmektedir. Buna mukabil yazma eserler harelenmiş, günümüzün kuşe denilen parlak kâğıdı ayarı kâğıda yazılmaktadır. Yazı sonderece güzel ve okunaklıdır, fiyatı da hasıllı kitap ayarında olduğundan baskı kitaba itibar yoktur.

TDVİSAM
Kütüphanesi Arşivi
No 2E.2337

Bu ilk basılan kitaplar -ki 17 çeşiddir- o kadar okunaksız ve baskı yönünden çirkindir ki, beşer yüz aded basıldıkları halde, 1930 lu yıllarda, yani basıldıklarından iki yüz yıl sonra, Sahafalarda iki üç yüz liraya bulunabiliyorlardı.

O tarihlerdeki Türk harfile matbaa yapılamamasının sebebine gelince, Arap harfi dediğimiz eski yazımız ile matbaa hurufatı imal etmek, Batı memleketlerinin kullandıkları lâtin alfabeli esasa göre harflere kıyasla, o devirlerin teknolojisile hem güç hem de estetikten mahrum netice vermektedir. Bunun başlıca sebebinin de Lâtin alfabesinin birbirleriyle bağlantısı olmayan teker teker harflerinin yan yana gelmeleri ile kelimenin oluşması, Arap alfabesinin ise, her bir harfinin, kelimenin nevine göre, baştan, ortadan, sondan ~~birbirleriyle~~ her de tek başlarına birbirleriyle bağlanmaları ile meydana getirdikleri şekille kelimenin oluşmuş bulunmasındandır. Lâtin ve Kiril alfabesinde, majüsküller dahil 50 - 60 parça harf varken, bir tam takım eski yazı Türkçe matbaa harfi, 610 ayrı parçadan meydana gelir. Bu 610 parçadan oluşan eski alfabemizin her bir parçası, bir el yazması nefasetile birbirleriyle bitişip kelimeyi meydana getirmezlerse, güzellik ve ahenkten mahrum bir netice verir. İşte o devrin harf dökme tekniğinin bu meseleyi hal edebilecek derecede gelişebilmesine kadar, Türk harfile matbaa, İmparatorluğumuzda kurulamamıştır. Götenberg'in ilk matbaa harflerinin bile, madenden dökülme usulü icad edilmeden evvel, şimsirden oyma tahta hurufattan meydana getirildiği, hatta 1545 de İstanbulda açılan ilk Ermeni Matbaasının bile kitaplarını takta harflerle basdığını unutmamak lâzımdır. Şimsirden yontma tahta Arap harfi imal edilemeyeceği ise bedihidir.

Bizde, bilhassa son zamanlarda, bir çok yalan, gerçekmiş gibi ileri sürülmeğe çalışıldığından, yıllar ve yıllar boyunca "gerçek" diye zihinlere yerleştirilmiş yanlışlar, düzeltilmeğe kalkışılınca, şüphe uyandırmaktadır. Bu itibarla, mecburen teferuatına girerek açıkladığımız bu gerçeği isbat edecek bir de Batı kaynağını sunmağı zaruri görüyorum :

Garten Niebuhr'un 1772 de Kopenhag'da Almanca basılmış eseri vardır : "Beschreibung von Arabien" (Arabistan görünümüleri). Bu eserin

~~222~~ 226 - 217. Sa^{an}hifelerinde aynı şu sözler vardır:

"Arap ülkesinde hiç bir matbaa yoktur. Müslümanların yakın bir gelecekte de matbaa tesis etmeleri mümkün olamayacaktır. Bunun sebebi Avrupada sanıldığı ve yaygın olarak tekrarlandığı gibi, Osmanlı İmparatorluğunun ilmiye sınıfının ve bu sınıfın himayesinde bulunan geniş hattat topluluğunun muhalefetinden dolayı değildir. Gerçek sebep birbirine bitişik ve bazen birbirinin içine girmiş gibi yazılmakta olan Arap harflerinin güzelliğini, bugünkü matbaa tekniği, okunaklı olarak vermek imkânına sahip değildir. Buna mukabil bu harfler el ile yazıldığı zaman son derece güzel ve okunaklı olarak belirlettir. Basılı harflerle bu netice elde edilemediğinden, İstanbulda açılmış olan İbrahim Efendinin (İbrahim Müteferrika) matbasınca basılan eserler tabiatıyla rağbet görememiş ve matbaa, faaliyetini tatil etmek mecburiyetinde kalmıştır».

Bizde Türkçe dilinde Matbaa bu anlattığımız sebepler yüzünden ancak 1726 da harekete geçerken, İmparatorluğumuzun Rumenler, Sırp lar, Hırvatlar, Yunanlılar, Rumlar, Yahudiler, Ermeniler ve sair milliyetlere ve kavimlere mensup Osmanlıları, bu gün milli isimleri altında Devlet halinde vucüt bulmuş ayaletlerde ve bugünkü hudutlarımız içinde, matbaalar kurarak, kendi dillerinde kitap yayınlamaya, gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır. Bu Osmanlılar hakkında derinlemesine bir çalışma yapamamış olduğumdan, "Osmanlı Aydını" olarak, bunların Osmanlı kültürüne katkılarını, belge ve bilgi olarak, maalesef anlatamıyorum. Sadece, üzerinde az çok araştırma yapmış olduğum Ermeni ve Rum asıllı Osmanlıların vermiş oldukları eserlere bir iki cümle ile temas etmek isterim.

19. yüz yılda Ermeni asıllı Osmanlılar, Ermeni harfi ile Türkçe olarak, - Büyük bir çoğunluğu ermenice bilmediklerinden - Fransız klasiklerinden hemen hemen tamamını tercüme etmiş ve yayınlamışlardır. (1). Keza Anadolu ve İstanbulda yaşayan Rum asıllı Osmanlılar da

1- İstanbul Atatürk Kitaplığında ve Viyana Mihitarist Ermeni Kongregasyonu Kütüphanesinde koleksiyonları mevcuttur.

Hem Rumca hem de Karamanî denilen Rum harfiyle Türkçe - ~~zirâ~~ Doğu ve Orta Anadolu Rumharı da Rumca bilmezlerdi. - ile bir hayli eser yayınlamışlardır. Yine Gayri müslim aydın Osmanlı tebasının da, 19. yüz yıl ~~eski~~ başından beri, yaygın müşterek dil olarak kullandıkları, Fransızca ile de, ~~pek çok~~ İmparatorluk hudutlarımız içinde, pek çok eser basmışlardır. Tanzimat devrinin "Osmanlı Aydını" çeşit çeşit dillerdeki basma eserlerle kültür edinirken, devletin, bunlara nisbeten mahdut kalan müslüman unsurunu da, kıymetli yazma eserler yetiştirmiştir.

Yukarda da işaret ettiğimiz gibi, maalesef, bu güne kadar, İmparatorluğumuz hudutları içinde değil, sadece İstanbulda ~~ülke~~ basılmış olan Türkçe dili dışındaki Osmanlı kitapları hakkında, ciddi bir araştırma şöyle dursun, basit bir bibliyografya bile meydana getirilememiştir. Hazin olan şudur ki, bizden koparılmış olup Devlet diye ortaya sürülen "Eski Osmanlılar" yani bu günkü Bulgarlar, Yunanlar, Hırvatlar, Sırpalar, Rumenler, Israilliler, Araplar, bizim ~~birer~~ tabanımız olarak, yaşadıkları devirlere ait, kendi dillerinde, ama bizim verdiğimiz imkân ve müsaade sayesinde yayınladıkları eserler hakkında, çeşitli bibliyografyalar tertip edip yayınladıkları halde, biz, bu güne kadar, imparatorluğumuzun mahsulü, öz malımız olan bu eserleri bildiren bibliyografyaları bile alıp tercüme etmeyi, henüz akıl etmiş değiliz (2). Üniversitelerimizin araştırmacı genç elemanlarından bu himmeti bekliyoruz.

Batıda nasıl matbaa evvela kitap, sonra da gazete ve dergiyi doğurmuş ise, biz de de aynı şey meydana gelmiş, hudutlarımız içinde ilk gazete İstanbul'da basılmıştır. Ancak bu gazete İstanbul'da meydana çıkmış ise de, Osmanlıların eseri değil, İstanbulda Fransız Sefaretinin kendi binasında kurduğu özel matbaasında yayınlamıştır.

1795 - 1797 yıllarında.. Fransız ihtilalinin kargaşa yılları, direktuar

2- İstanbulda Kumkapıda Merdivenli Kilisenin Baş Papazı Sakulüdes Efendi, İstanbulda Rumca yayınlanmış eserler hakkında, bir bibliyografya hazırlamaktadır.

İdaresi zamanı. Gazetenin resmî maksadı, Fransız ihtilali hakkında, İstanbul ve diğer Osmanlı şehirlerinde bulunan Fransızlara, Tatlısu Franklerine ve Fransızca bilen Osmanlılara, ihtilâl haberleri sunmak. Gerçek maksadı ise, Osmanlı imparatorluğunda da, Fransadaki gibi, bir ihtilâl yaratmak hayali !!! Bu gizli maksat meydana çıkınca da, gazetelerin yayınlanması yasaklanmıştır. Basın tarihimizde yayını yasaklanan ilk gazete de budur.

Gizli ve aleni maksat ne olursa olsun. Fransız sefaretinde 3 yıl zarfında 3 ayrı isim altında çıkarılan, sonra da sefaretin gizli maksadının anlaşılmasıyla yasaklanan bu yayınlar sayesinde, Osmanlı Aydını gazetenin ne olduğunu görmüştür. ~~Arada 1824~~ Ondan sonra da 1797 de Mısır'ı işgal edip 4 yıl idare eden Fransızların Kahirede çıkardıkları 2 gazete ile de, Mısır ve Suriye Osmanlıları gazete ile tanışmışlardır.

Bu tarihten sonra 22 yıl kadar bir duraklama olmuş ve ilk özel Osmanlı Gazetesi, 1824 de ^{kalamata (Mora yarım adası)} ~~İzmir~~ da çıkmıştır. Bu gazete ^{Rumca} ~~Fransızca~~ konuşan Osmanlıların gazetesi. ^{« Eleniki Kalsinay (Yunan B. ouzane) der} ~~1824~~ ^(1.8.1821).

1824 ^{3. yıl} ~~1824~~ ^{(3).} İmparatorluğumuzda özel gazeteciliğimizin başladığı yıldır. Bu ilk Osmanlı gazetesini yine İzmirde, diğer Fransızca ve Rumca gazeteler, sonradan İstanbulda ~~bir~~ ve İmparatorluğumuzun muhtelif bölgelerinde, çeşitli dilleri konuşan tabakamızın gazeteleri ^{kağıt almış,} ~~yayınlanmaya başlamış,~~ niyahet ilk Türkçe gazete, "Vekayi-i Mısriye" Mısırdaki doğmuştur, (20.11.1828). 3 yıl sonra da İstanbulda ilk Türkçe gazete, "Takvimi Vekayi" yayınlanmıştır, (31.10.1831).

Türkçe Gazete resmîdir. Memurlara dağıtılmaktadır. Arkasından 9 yıl sonra çıkan 2. Türkçe gazete "Ceride-i Havadis" (31.7.1840), Yarı resmîdir. İkisinin de tirajları 200 - 300 arasındadır. İçlerinde Osmanlı Aydınını tenvir edecek hiç bir yazı yoktur. Üstelik ilkinin bir Fransız Blakk Bey, ikincisini bir İngiliz Churchil çıkarmaktadır.

Ancak bu ikinci gazeteden 20 yıl, ilk Türkçe gazeteden ise 42 yıl sonra dır ki, Osmanlı Türk Aydınını uyaracak, etki altında

B. İdimo ^{PROSIOGRAFIA} İS TİZMİRİNİ (İZMİR RUM BASINI).

H. SOKRATES:

bırakacak, hususî gazetenin çıkartıldığını görüyoruz. Şinasi ve Ağâh Efendilerin "Tercüman-ı Ahval" i (22.10.1860).

İlk defa bu gazetede, iki sene sonra da Şinasinin çıkarttığı "Tasvir-i Efkâr" da olayları yorumlayan, fikir makalaları ihtiva eden bu gazeteler, "Gazete" denilen neğmeden beklenen vazifeyi görmeye başlamışlardır. Ancak bunların da tirajlarının 500 - 700 nüsha arasında dolaştığını da unutmamak lâzımdır! &

İmparatorluğun Türkçe konuşan halkının gazete vasıtasıyla uyarılmaları bu derece gecikirken, Türkçe dili dışındaki lisanları konuşan tebanız, çeşit çeşit gazete ve dergiye sahiptir. ~~Bu hazin~~

Bu hazin durumu bir kaç rakamla belirtelim. İlk Türkçe gazetemiz Vekay-i Misriye (1828) den 1850 ye kadar, 3 Türkçe gazete, diğer dillerde ise 32 çeşitli gazete çıkmıştır.

1860 - 1876 arasında 13 Türkçe, 40 diğer dillerde Gazete yayımlanmıştır.

1. Meşrutiyetin ilânına kadar (1876), çoğu pek kısa ömürlü olmak üzere çıkan Türkçe ve Türkçeli özel gazete ve dergiler, sadece 114 dür, ~~bu~~ (22 de Resmî Gazete vardır). Buna mukabil muhtelif dillerde çıkan çeşitli gazetelerin adedi 329 dür. Bunların hepsi de özeldir. Bu gazetelerin dil itibarıyla dökümünü verelim: 72 Fransızca, 66 Ermenice, 43 Rumca, 33 Bulgarca, 24 Yahudice, 19 Arapça, 10 İngilizce, 9 İtalyanca 4 Farsca. (Gerçekte bu rakamlar bir hayli daha yüksektir. Verdiğim rakamlar sadece şahsen tesbit edebildiklerimdir. Şunu da işaret edelim ki, 66 Ermenice gazetenin 43 ü, Ermeni harfiyle Türkçe dir. Yukarda da belirttiğimiz gibi, o tarihlerde, Ermeni halkının çoğu ermenice bilmemektedir).

İlk Türkçe ve diğer dillerdeki Osmanlı gazetelerinden birinci meşrutiyetin ilânına kadar olan devrede, yayın hayatına geçmiş bulunan bu muhtelif dillerdeki 500 kadar gazete ve dergi, Osmanlı Aydınını tenvir etmiş, fikir vermiş, oluşturmuştur. Ama ne yazık ki o senelerdeki nüfusumuzun nisbeti gibi, bu yıllarda çıkan gazetelerin de, sadece

üçte biri Türkçedir! Ayrıca Abdulaziz devrinin, Abdülhamid zamanında ki ^{kadar} (oldu) kadar beraber, hüküm süren sansürü, bütün ağırlığı ile Türkçe Gazetelere yönelmekte, fikir yazısına imkân vermemektedir. Üstelik de, Türkçe Gazeteleri çıkaran Türkler, kültürsüz, bilgisiz, cahil kişilerdir. Bunun da sebebi, aydın ve bilgili, yetişen her Türkün derhal Devlet Memuru yapılması, Devlet Memurunun da Gazetecilik etmesinin yasak olması, gazeteciliğe yönelen olursa da, Namık Kemal, Ziya Paşa, Ağâh Efendi ve arkadaşları gibi, derhal memuriyete tayin edilmekte ve İstanbuldan uzaklaştırılarak ellerinden kalemleri alınmaktadır. Bu yüzden, Gazete yoluyla uyarma, aydınlatma, imparatorluğun Türk halkını değil, diğer unsurlarına yaramıştır. Fransız İhtilalinin uyandırdığı milliyetçilik şuuru ve bu şuuru bizi parçalamak için körüklemeye çalışan Büyük Devletlerin papaları neticesi, basın yoluyla sağlanan uyanmaları aleyhimize ^{netice vermiştir.} ~~mincece~~ ~~özellikle~~. Bu devre zarfında, Osmanlı ^{Türk} Aydınını uyaran 3 - 5 Türkçe gazete, Avrupaya kaçıp gazete çıkaran Namık Kemal ve arkadaşlarının kurdukları "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" nin yayınları ve bunların gizliden gizliye yurda so- ^{bulmaları ile} ~~bulmaları ile~~ ^(kalmaları ile) olabilmıştır.

1. Meşrutiyet meclisinin, yani fiili meşrutiyetin, sadece 10,5 ay sürmesinden sonra, ~~meclis mebusanın kapatılmasından hemen sonra~~ Sultan Abdülhamid devrinin git gide baskısını artıran sansür hayatına girilmiş ve bu hal 1908 ikinci meşrutiyet ilânına kadar sürmüştür. Bu devirdeki sansür de, yine İmparatorluğun Türk unsuruna çok daha ağır olarak uygulanmıştır. Türkçe gazetelerdeki ~~hürriyet~~, meşrutiyet gibi konularda, telmih olarak dahi yazı yoktur. Halk, Batıdaki fikri gelişmeleri, oluşmaları, ancak ecnebi imtiyazlardan faydalanarak, yurda kısmen serbestçe giren Batı gazetelerinden takip edebilmiştir. Birinci Meclis ^{si} Mebusan'ın feshi ve Kanun ²⁻⁴ Esasi ¹ nin rafa kaldırılması ^{ndan} ~~1878~~ ¹⁸⁷⁸ den sonra, ~~gurt~~ dışına kaçanların yayınlamağa başladıkları, "Jön Türk" basını (4) adıyla anılan basını, imparatorluğa ^{me} gizli yollarla soktuğu ve gizli gizli

4- Bu güne kadar tesbit edilen Jön Türk basını 134 çeşittir.

Yayabildiği gazetelerle, Osmanlı Aydınlarının Türk unsurunu uyarmak ve meşrutiyet yolunda oluşturmakta büyük bir rol oynamıştır.

İnsanı eğiten, kültürlü, yani aydın kişi haline getiren, gazete ile ^{dergiden} önemli unsurun, Kitap olduğu malumdur. İmparatorluğumuzun 1. Meşrutiyete kadar (1876) Türk Halkına hitap eden Türkçe yayınlanmış kitaplara gelince, bu ~~malanda~~ durum, gazete ve dergiye kıyasla, pek fecidir.

İlk Türkçe kitap, İbrahim Müteferrika matbasında 1729 da basılmıştır. Bu tarihten 1. Meşrutiyet arifesine, 1875 e kadar, İmparatorluğumuzda, 146 senede, basılan Türkçe kitapların çeşit adedi, sadece ve sadece, 2900 ^{dir!} Yılda 20 çeşit kitap ^{! (5)}, Bu kitapların çeşit itibarıyla-

Ancak bu devirlerde, bilhassa Türk dilindeki matbaanın emekleme devrelerinde, çeşit itibarıyla büyük mikyasta yazma kitap üretilmiştir. Bunlar çeşit itibarıyla fazla bir rakamı bulmalarına rağmen, yazma olmaları dolayısıyla, çok mahdut ~~no~~ insan topluluğuna ulaşabildiğini ^{de} göz önünde tutarsak, "Türk Aydınları" ^{num} ne derecede zayıp bir rakamla ifade olunabilecek bir topluluk oluşturduğu meydana çıkar. Üstelik gerek yazma gerek basma kitapların içinde, ilmi olanların pek az, ~~felsefi~~ oldukları, felsefi ve siyasi olanların ise - tarihleri bu bölüme almamak şartıyla - yok denecek derecede mahdut olduğu da başka acı bir gerçektir.

Buna karşılık İmparatorluğumuzun diğer dilleri konuşan tabakalarının lisanlarında basılan kitaplar, Türkçedekinin en az 30 misli fazladır. İçlerinde pek çok ^{gu} da felsefi, ilmi, siyasi ve fikri kitaplardır.

Konuşmamızın başlarında söylediğimiz gibi, Meşrutiyet devri Osmanlı Aydınlarının gerek yetişmesi, gerekse onları yetiştiren kitap, gazete ve dergiler hakkında, ciddi araştırmalar yapılmadan, "Osmanlı Aydınları" hakkında kesin bir değerlendirmede bulunmak mümkün değildir.

5- Jale Baysan: Osmanlılarda ^{AM} yayımlanan ^{doküman} kitaplar.